

UDK 81'35-051
811.163.42'35
81'367.625
Izvorni znanstveni članak
Prihvaćeno za tisak 11. 10. 2002.

Jasna Novak Milić
Filozofski fakultet, Zagreb

Učenje glagolskih oblika u hrvatskome kao stranome jeziku

U ovome se radu prikazuje dio međujezika u učenju i usvajanju hrvatskoga kao stranoga jezika – njegova glagolska morfologija. U radu se pokušava odgovoriti na pitanje kako različiti jezični čimbenici utječu na usvajanje prezenta, perfekta i futura I. u hrvatskome kao stranome i drugome jeziku. Ispitivanjem je obuhvaćeno ukupno 40 ispitanika iz Sveučilišne škole hrvatskoga jezika i kulture. Prema načelu prototipnosti raščlanjeni su kontrolirani zadatci i slobodni sastavci ispitanika u kojima se ispitivala tvorba tih glagolskih oblika. Sve su skupine ispitanika pokazale iste ili vrlo slične težnje u tvorbi proučavanih glagolskih oblika. Odstupanja su pokazala da je svim ispitanicima tvorba futura I. i perfekta znatno lakša od tvorbe prezentskih oblika, da su jedninski oblici načelno bolje usvojeni od množinskih, da češće odstupaju u kontroliranim zadacima nego u slobodnim sastavcima, da su gotovo sva odstupanja unutar sustava hrvatskoga jezika te da je najčešća strategija odstupanja poopćavanje pravila ili analogija sa sličnim oblicima, a posebno se važnim pokazao utjecaj prototipnosti glagolske vrste, njezine čestote u hrvatskome jeziku i čestote pojedinoga glagola na točnost oblika.

0. Uvod

Zanimanje za učenje hrvatskoga jezika stalno je prisutno među mnogim strancima i hrvatskom dijasporom, što je posebno vidljivo na popunjenim tečajevima različitih škola stranih jezika i fakulteta u Hrvatskoj i u inozemstvu. Međutim, o tome kako se hrvatski uči i usvaja kao strani i drugi jezik, još uvijek se malo zna. Također se često smatra da je dovoljno biti izvornim govornikom hrvatskoga jezika kako bi se poučavao na odgovarajući način. Tek povremena izlaganja na stručnim i znanstvenim skupovima, poneki fakultativni kolegij na fakultetu i rijetki projekti izuzetak su od pravila. I dok se za velike svjetske jezike, ali i neke manje, provode opsežna i dugotrajna istraživanja, hrvatski se kao strani i drugi jezik tek odnedavno češće spominje kao pojam. Bez istraživanja i opisa hrvatskoga kao stranoga ili drugoga jezika ne može biti sa-

svim prikladnih nastavnih materijala pa je stoga važno i hrvatski uvesti u društvo jezika čija su obilježja u tome pogledu dobro poznata.

Ovaj je rad utemeljen na pretpostavci da je jezik dio općih kognitivnih sposobnosti, ali da posjeduje velik broj značajki koje ga razlikuju od drugih. Usvajanje drugoga jezika, ovisno o dobi, slično je usvajanju prvoga jezika u dječjoj dobi, ali se od njega istovremeno i razlikuje. Usvajanje se drugoga jezika u odrasloj dobi razlikuje i od usvajanja prvoga, ali i od usvajanja drugoga jezika u dječjoj dobi. Također se učenje stranoga jezika, s obzirom na to da se događa u drugačijim okolnostima, razlikuje od usvajanja drugoga jezika¹.

Međujezik (*interlanguage*) obilježje je i onih koji jezik uče kao drugi i onih koji ga uče kao strani. U područje usvajanja jezika taj je pojam uveo Selinker 1972. godine. Pod tim se pojmom podrazumijeva jezični sustav sastavljen od više elemenata, između ostaloga elemenata ciljnoga i izvornoga jezika, ali i elemenata koji ne pripadaju ni jednomu ni drugomu (Gass i Selinker, 1994.: 11). To je prijelazni sustav koji odražava trenutačno učenikovo znanje drugoga jezika (Ellis, 1994.: 16), odnosno posebna umna gramatika sastavljena tijekom jezičnoga razvoja (Ellis, 1994.: 44). Međujezici su na području proučavanja usvajanja jezika ono što su idiolekti u psiholingvistici (Long, 1990. a). Sustav je to, dakle, jezičnih pravila koja su u svojoj glavnini ista metajezičnim pravilima ciljnoga jezika, ali se kao njegove posebne značajke pojavljuju, na primjer, uopćavanja pravila, analogije te jezični prijenos. Međujezik može stoga imati svoja fonološka, morfološka, sintaktička pa i semantička pravila. Na međujezik utječe niz čimbenika od kojih je dob jedan od najvažnijih, opće intelektualne i kognitivne sposobnosti učenika, uvjeti usvajanja ili učenja, dužina izloženosti jeziku, količina i kakvoća unosa, motivacija te stavovi prema kulturi ciljnoga jezika. Konačni broj ostalih utjecaja još nije poznat.

U ovome se radu na primjeru morfologije glagolskoga sustava hrvatskoga jezika želi pokazati kakav utjecaj na međujezik, tj. učenje i usvajanje toga sustava imaju različiti jezični čimbenici. Do sada nije istraženo kako učenici svladavaju morfologiju glagola te s kojim se problemima susreću, a to je važno kako bi se pronašli prikladni načini za oblikovanje građe namijenjene učenicima kojima hrvatski nije prvi jezik.

1. Ispitanici i građa

Građu čine testovi i sastavci četrdeset polaznika ljetnog tečaja Sveučilišne škole hrvatskoga jezika i kulture održanoga u Zagrebu 2001.

Broj i razina ispitanika vidljivi su iz 1. tablice. Polaznici su Sveučilišne škole u skupine razvrstani prijamnim testom. Razine su P (početnici) i S (srednji) s podrazinama 1 i 2². Svi su ispitani na početku i na kraju tečaja premda je za ovaj rad važnije završno testiranje.

1 O razlici strani i drugi jezik vidi Novak, 2002.

2 a i b služe za razlikovanje paralelnih skupina

Tablica 1. Ispitanici

skupina	P1	P2a	P2b	P3	S1a	S1b
približno vrijeme učenja	100 sati	200 sati	200 sati	300 sati	400 sati	400 sati
razina	pravi početnici	odmakli početnici	odmakli početnici	napredni početnici	početni srednji; dijaspora	početni srednji; slavisti
broj ispitanika na početku	6	6	9	7	7	5
broj ispitanika na kraju	6	6	8	7	7	6

U prvome je dijelu raščlanjen po jedan zadatak za tvorbu futura I., perfekta i prezenta. U njima se željelo provjeriti koliko su naučena pravila vezana uz morfologiju glagola i kako ih ispitanici primjenjuju na različite glagolske vrste. U kontroliranim se gramatičkim zadacima, dakle, provjeravalo lingvističko, odnosno metajezično znanje. U drugome su dijelu raščlanjeni kratki sastavci, koji predstavljaju građu u kontekstu, dakle stvarnu jezičnu izvedbu ispitanika, a u kojima se željela provjeriti usvojenost glagola i njihovih oblika.

Futur I.

Rečenice su u zadatku kojim se provjeravalo buduće vrijeme bile napisane u prezentu te su ih ispitanici trebali preoblikovati u futur I. Na taj se način dobila aktivna, a ne samo pasivna primjena pravila za tvorbu futura I. Od ispitanika se tražilo da pokažu znaju li infinitivne oblike zadanih glagola ili da ih na temelju svojega metajezičnoga znanja i lingvističkoga iskustva oblikuju ako oni još nisu usvojeni. Time su dobiveni ne samo podatci o tome koliko je naučeno pravilo za tvorbu futura I., nego i koji su glagoli usvojeni te kakve su strategije tvorbe infinitiva kod onih glagola koji nisu usvojeni. Osim što se tražila tvorba futura I., u zadatku se tražilo da on bude i sintaktički prikladan, dakle da se slaže u licu i broju s osobnom zamjenicom zadanom u početnoj rečenici.

Perfekt

Za raščlambu su perfekta služile iste rečenice kao i za raščlambu futura I., a prezent je u zadanim rečenicama trebalo preoblikovati u perfekt.

Pretpostavljalo se da će u tvorbi perfekta biti više odstupanja u odnosu na tvorbu futura I., i to prije svega zbog nešto složenije građe perfekta i većeg broja gramatičkih činjenica koje je potrebno znati za njegovu tvorbu.

Prezent

Ispitanicima je ponuđen niz glagola u infinitivu za koje su trebali napisati 1. lice jednine i 3. lice množine prezenta. U zadatku nije bilo neplodnih i nepravilnih (nepredvidljivih) glagola jer se u njihovu slučaju ne bi provjeravala primjena pravila nego naučenost oblika.

Dakle, u prvome je dijelu istraživanja naglasak na raščlambi međujezika i odstupanja u međujeziku u gramatičkim zadacima, dakle zadacima u kontroliranim uvjetima. Pretpostavlja se da u takvim zadacima ispitanici odgovaraju na pitanja u skladu s naučenom gramatikom te da primjenjuju naučena pravila. Glagoli koji su se pojavili u primjerima nisu uvijek bili glagoli s kojima su se ispitanici svakodnevno susretali, jer je cilj takvih zadataka, između ostaloga, provjeriti kako će se ispitanici snaći u novim situacijama.

U kontroliranim zadacima, kakvi su se javili u raščlanjenim testovima, ispitanici se moraju usredotočiti samo na gramatičko pravilo i njegovu primjenu na zadanome glagolu te se pretpostavlja da je uloga međujezičnoga nadglednika (*monitor*) u rješavanju takvih zadataka najveća. Naučena su pravila dio svjesnoga znanja te ona služe kao nadglednik, urednik onoga što je usvojeno, dakle, podsvjesnoga znanja (Krashen, 1985.). Međutim, u kontroliranim zadacima ispitanici se moraju baviti i onime što nije njihovo usvojeno, podsvjesno znanje, već i onime što nameće sam zadatak. Važna je i općepoznata činjenica da vrsta zadatka neminovno utječe na međujezik i njegov ostvaraj.

Iz 2. tablice se vide primjeri zadataka koje su imale sve skupine ispitanika.

Tablica 2. Zadatci

Futur I. i perfekt	Prezent		
<i>Ja učim hrvatski svaki dan.</i>	–iti > –im:	misliti	–ati > –am: <i>pjevati</i>
<i>Zima je hladna.</i>		mršaviti ³	<i>sanjati</i>
<i>On piše pismo.</i>		<i>piliti</i>	<i>poučavati</i>
<i>Vi idete u kino svaki tjedan.</i>	–jeti > –im:	<i>vidjeti</i>	–ati > –em: <i>pisati</i>
<i>Mi gledamo televiziju samo navečer.</i>		<i>voljeti</i>	<i>micati</i>
<i>On može trčati.</i>		<i>željeti</i>	<i>hrkati</i>
<i>One mogu trčati.</i>	–Vvati > –ujem:	<i>kupovati</i>	–ati > –im: <i>držati</i>

3 Poželjan oblik infinitiva glasi *mršavjeti* (vrsta *–jeti > –im*). Međutim, kako se u gradi pojavio glagol *mršaviti*, on je ipak zadržan kao jedan od primjera za glagolsku vrstu *–iti > –im*. Nevažno je to da taj oblik pripada supstandardu, jer su u ispitivanju mogli biti rabljeni i tzv. lažni glagoli umjesto pravih (npr. kao primjeri za vrstu *–iti > –im* mogli su se pojaviti *štribiti*, *kripiriti*, *bljagiriti* i sl.). Važno je da su ispitanici mogli prepoznati predvidljivu glagolsku vrstu *–iti > –im*.

<i>Vi volite kazalište.</i>		<i>odlučivati</i>	<i>bojati se</i>
<i>Za doručak jedem jogurt.</i>		<i>zadirktivati</i>	<i>zviždati</i>
<i>Svake godine putujem u Hrvatsku.</i>	–nuti > –nem:	<i>maknuti</i>	
		<i>tonuti</i>	
		<i>spomenuti</i>	

Glagoli su, s obzirom na to kako tvore prezent, prema načelu prototipnosti podijeljeni u dvije velike skupine: plodne i neplodne, a plodni se dalje dijele na predvidljive (*–iti > –im, –jeti > –im, –Vvati > –ujem, –nuti > –nem*) i manje predvidljive skupine (*–ati > –am, –ati > –em, –ati > –im*) (Jelaska, 2001.). Polaznici tečajeva Sveučilišne škole u nastavi glagole obrađuju prema tome modelu pa je takav opis zadržan i u raščlambi grade.

Sastavci

Iz kontroliranih zadataka ne može se ništa doznati o tome kako ispitanici glagolska pravila primjenjuju u situacijama kada moraju uporabiti podsvjesno, usvojeno znanje, tj. u slobodnijim oblicima, u zadacima u kojima, uz to što trebaju pokazati poznavanje morfologije, moraju pokazati i poznavanje sintakse, leksika, semantike i donekle pragmatike. Raščlamba je međujezika ispitanika stoga provedena i na primjeru kratkih sastavaka koje su pisali u sklopu testiranja. Za razliku od strogo kontroliranih gramatičkih zadataka, u sastavcima ispitanici sami biraju riječi, dakle i glagole, odnosno glagolska vremena i oblike. Osim što ti oblici moraju prenositi određeno značenje čitatelju, moraju biti i dobro morfološki oblikovani i sintaktički primjereni. Ispitanici, dakle, moraju smisliti i što će reći i kako će to reći, odnosno moraju biti usredotočeni i na oblik i na smisao.

Usredotočenost na oblike zahtijeva više vremena, ali time se stvaraju uvjeti za djelovanje nadglednika što kao posljedicu ima veću točnost, ali često i manje prenijetih obavijesti (Krashen, 1985.). I pri pisanju sastavaka, kao i pri rješavanju kontroliranih zadataka, zadovoljeni su svi uvjeti za djelovanje nadglednika (vrijeme, usredotočenost na oblik i poznavanje pravila, Krashen, 1976.), a budući da on djeluje samo na usvojeno znanje, pretpostavlja se da je u sastavcima točnost oblika veća.

Osim tvorbe glagolskih oblika iz sastavaka se mogu iščitati i drugi podatci vezani uz glagole u međujeziku početnika. Prije svega sastavci daju podatke o uporabi pojedinih glagolskih vremena u odnosu na značenje teksta te podatke o tome koji su najčešći glagoli u međujeziku ispitanika, dakle o glagolima koji su usvojeni.

Nekoliko je ciljeva raščlambe sastavaka. Ponajprije se željelo utvrditi koliko i kako u tvorbi glagolskih vremena (prezenta, perfekta i futura I.) ispitanici griješe u slučajevima kada im glagoli ni glagolski oblici nisu nametnuti nego ih oni sami odabiru. Nadalje, ovom se raščlambom željelo utvrditi odstupaju li ispitanici ne samo u tvorbi nego i u odabiru odgovarajućih glagolskih vremena i

oblika. I na kraju, raščlamba sastavaka služi kako bi se dobio uvid u dio aktivnoga, dakle usvojenoga rječnika međujezika. Njome se dobiva uvid u podatke kao što su prosječan broj glagola, učestalost pojedinih glagola, povezanost učestalosti glagola i odstupanja u tvorbi njegovih oblika i slično.

Sastavci su ispitanika trebali biti na jednu od ponuđenih tema koje su bile iste u svim inačicama testova: *Moj vikend*, *Moj prijatelj (prijateljica)*, *Moja kuća (soba)*, *Moja obitelj te Jedan dan u momu životu*.

2. Rasprava o rezultatima

Opće su pretpostavke o učenju i usvajanju ispitivanih glagolskih oblika bile:

- a) već na prvome stupnju procesa usvajanja hrvatskoga kao stranoga jezika u nastavnome okruženju učenici uspostavljaju sustav u kojem prevladavaju obilježja hrvatskoga standarda, ali se pojavljuju i posebnosti;
- b) međusobno sličniji ispitanici pokazivat će slična obilježja u međujeziku;
- c) svi će ispitanici pokazivati i individualne posebnosti;
- d) dvama načinima prikupljanja podataka (testovi i sastavci) trebalo bi biti moguće uočiti i dokazati postojanje dvaju sustava znanja – naučenoga i usvojenoga.

A pretpostavke o usvajanju morfologije hrvatskih glagola su ove:

- a) futur I. čini se lakšim od prezenta i perfekta pa bi ga učenici mogli brzo i lako usvojiti;
- b) perfekt je drugi po redu po »lakoći« učenja i usvajanja;
- c) prezentski su oblici najteži za ispitanike;
- d) najviše će griješiti ispitanici na najnižim stupnjevima, a najmanje oni na višima;
- e) kod glagola koji su vrlo česti, svakodnevni, uobičajeni bit će manje odstupanja nego kod novih, odnosno rjedih glagola čije oblike ispitanici rjeđe čuju u unosu.

Grada je raščlanjena po glagolskim vremenima i po skupinama ispitanika pri čemu je posebno mjesto zauzimala morfološka analiza netočnih oblika, odnosno analiza strategija griješenja⁴.

Iscrpnom su raščlambom grade provedenom po glagolskim vremenima i skupinama ispitanika potvrđene sve pretpostavke.

Tvorba glagolskih vremena

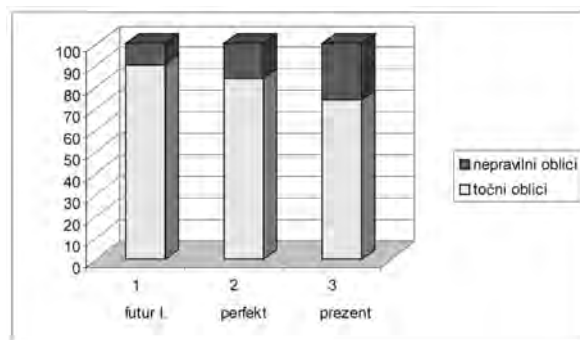
Ispitanici su najmanje odstupali u tvorbi futura I., nešto više u tvorbi perfekta, a najviše u tvorbi prezentskih oblika (slika 1.).

Može se reći da je futur I. usvojeno glagolsko vrijeme budući da broj točnih odgovora uglavnom iznosi oko 90% (9,6% odstupanja). Broj je odstupanja ovisan o vremenu učenja, odnosno razini. Najviše je odstupanja u tvorbi infinitiva,

⁴ Zbog ograničenja prostorom, nije moguće prikazati cjelokupnu raščlambu podataka.

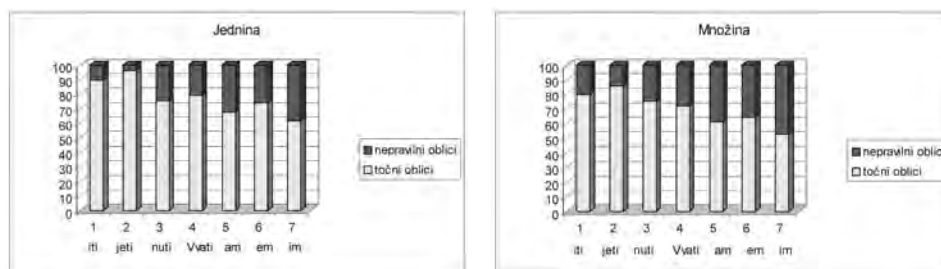
a posebno je to naglašeno kod neplodnih glagola (*moći*) te glagola *voljeti*. Neznatan je broj odstupanja rezultat pogrješnoga oblika pomoćnoga glagola *htjeti* ili njegovoga izostavljanja.

Drugi je po broju odstupanja (16,1%) perfekt. Vrste su odstupanja slične onima u futuru I. i češće kod glagola *moći* i *voljeti* nego kod drugih glagola. Najčešći su uzroci nepravilnim oblicima česta uporaba prezentske umjesto infinitivne osnove (npr. *pišao* za *pisao*, *jedla* umjesto *jela* i sl.), različite inačice konsonantskih promjena u osnovi (npr. *mošao* i *mozeo* za *mogao*) te odabir nepravilnoga tematskoga vokala u tvorbi glagolskoga pridjeva radnoga (npr. *išali* za *išli*, *mogale* i *mogio* za *mogle* i *mogao*, *volili* za *voljeli*, *putovala* za *putovala* itd.). Broj se odstupanja smanjuje što je skupina više razine.

Slika 1. Odnos točnih i nepravilnih odgovora po vremenima

Prezent je najslabije naučeno glagolsko vrijeme s čak 26,2% netočnih oblika, a broj odstupanja ovisi o vrsti glagola te o broju. Više je odstupanja u množini nego u jednini (oko 10%). U oba je broja najviše odstupanja uz *-ati* > *-im* glagole iza kojih slijede *-ati* > *-am* te *-ati* > *-em* glagoli. Na četvrtom je mjestu u jednini vrsta *-nuti* > *-nem*, a u množini *-Vati* > *-ujem*. Obratno je na petome mjestu, a razlike su u broju odstupanja neznatne. Najviše je točnih rješenja u oba broja bilo uz *-jeti* > *-im* glagole, a tek nešto manje uz *-iti* > *-im* (slika 2).

Slika 2. Prosječan broj točnih i nepravilnih odgovora prema vrstama glagola

Usvajanje glagola i glagolskih vrsta

Potvrđena je pretpostavka da je u tvorbi prezenta više točnih oblika kod predvidljivih vrsta glagola nego kod manje predvidljivih. Kod svih su skupina ispitanika predvidljive vrste glagola u prvome dijelu popisa lakših vrsta, tj. onih kod kojih su ispitanici odstupali manje od drugih. Posebno to vrijedi za vrste *-iti* > *-im* i *-jeti* > *-im* kod kojih ispitanici najmanje odstupaju.

Redosljed je glagolskih vrsta u prezentu otprilike ovakav:

1. *-jeti* > *-im*, *-iti* > *-im* (više od 80% točnih oblika)
2. *-Vvati* > *-ujem*, *-nuti* > *-nem*, *-ati* > *-em* (70–75% točnih oblika)
3. *-ati* > *-am*, *-ati* > *-im* (manje od 70% točnih oblika).

Da predvidljivost glagolske vrste utječe na tvorbu oblika, može se reći i za glagole u tvorbi futura I. i perfekta gdje je primijećeno da su ispitanici više odstupali kod nepredvidljivih (*moći*, *ići*, *jesti*) nego kod predvidljivih glagola.

Da nije važna samo predvidljivost glagolske vrste, pokazuju slučajevi u kojima ispitanici griješe manje kod manje predvidljive vrste *-ati* nego kod sasvim predvidljivih vrsta *-nuti* > *-nem* i *-Vvati* > *-ujem*. To znači da je, osim predvidljivosti glagolske vrste, važna njezina čestota u hrvatskome jeziku. Zbog rijetke pojavnosti glagolskih vrsta kao što su *-nuti* > *-nem* i *-Vvati* > *-ujem* u jeziku ispitanici ih unosom znatno rjeđe dobivaju pa su stoga one i slabije naučene.

Na naučenost i usvojenost glagolskoga oblika utječe i čestota pojedinoga glagola u hrvatskome jeziku, odnosno u unosu. Raščlamba je podataka pokazala da unutar iste vrste glagola u tvorbi prezenta ispitanici odstupaju različito, tj. da načelno odstupaju manje kod češćih glagola nego kod rjedih. Dokazano je to i time što broj odstupanja obično ovisi o rangu i o broju pojavnica u milijunskome korpusu (*Hrvatski čestotni rječnik*, 1999.). Premda ne daju pravu sliku svakodnevnoga, razgovornoga jezika s kakvim se u unosu susreću polaznici tečajeva, pretpostavlja se da podaci iz *Čestotnika* bar približno odgovaraju stanju u unosu kojemu su učenici izloženi. Tako su se, na primjer, pokazale izrazite razlike u broju odstupanja kod svih vrsta glagola osim *-jeti* > *-im* (*vidjeti*, *voljeti*, *željeti*) koji se i nisu značajno razlikovali po rangu u *Čestotniku* te kod *-nuti* > *-nem* glagola (*maknuti*, *tonuti*, *spomenuti*). Pokazalo se, dakle, da je, na primjer, glagol *sanjati* teži od *pjevati*, *hrkati* od *micati* te *zviždati* od *držati*. Čini se također da posebnu važnost i utjecaj učestalost glagola u jeziku ima kod *-ati* glagola, dakle kod manje predvidljivih vrsta, a nešto manju kod predvidljivih vrsta glagola.

Na točnost (posebice prezentskih) oblika utječe, dakle, predvidljivost glagolske vrste, čestota glagolske vrste te čestota pojedinoga glagola u okolini ili unosu. Odnos je među tim čimbenicima, čini se, zasnovan na načelu *i – i*, a *ne ili – ili*. Tako će, na primjer, najveću točnost u produkciji glagolskih oblika imati glagoli predvidljive glagolske vrste česti u unosu, nešto manju predvidljivi glagoli s rjedom pojavnošću, a najmanju izrazito rijetki glagoli manje predvidljivih ili nepredvidljivih vrsta.

Rezultati pokazuju redosljed točnosti oblika (3. tablica).

Tablica 3. Glagoli po točnosti oblika

	glagol	broj pojavnica prema <i>Čestotniku</i>	rang u <i>Čestotniku</i>
1.	<i>željeti</i>	464	186
2.	<i>voljeti</i>	458	190
3.	<i>misliti</i>	946	96
4.	<i>vidjeti</i>	1391	62
5.	<i>pjevati</i>	327	260
6.	<i>kupovati</i>	46	524
7.	<i>pisati</i>	285	292
8.	<i>piliti</i>	8	562
9.	<i>mršaviti</i> ⁵	1	569
10.	<i>maknuti</i>	17	553
11.	<i>tonuti</i>	49	521
12.	<i>zadirzivati</i>	5	565
13.	<i>spomenuti</i>	61	509
14.	<i>odlučivati</i>	33	537
15.	<i>držati</i>	246	325
16.	<i>micati</i>	10	560
17.	<i>bojati se</i>	271	304
18.	<i>sanjati</i>	100	470
19.	<i>hrkati</i>	13	557
20.	<i>poučavati</i>	7	563
21.	<i>zviždati</i>	7	563

U skladu s time, čini se da točnost glagolskih oblika, posebno onih u prezentu, ovisi o najmanje trima čimbenicima, tj. njihovim kombinacijama. Primjećuje se težnja prema sljedećem rasporedu usvajanja:

1. predvidljiva vrsta – česta vrsta – čest glagol (*željeti, voljeti, misliti*)
nepredvidljiva vrsta – česta vrsta – čest glagol (*pjevati, pisati*)

⁵ U *Čestotniku* se može pronaći samo oblik *mršati* za koji su brojčani podaci uneseni u tablicu.

2. predvidljiva vrsta – rijetka vrsta – čest glagol (*kupovati*)
3. predvidljiva vrsta – česta vrsta – rijedak glagol (*piliti, tonuti, maknuti*)
- .
- .
- .
- x. nepredvidljiva vrsta – rijetka vrsta – rijedak glagol (*zviždati*)

Naslučuje se i utjecaj poznatosti te promjenjivosti, odnosno nepromjenjivosti pojedinoga glagola na točnost glagolskih oblika. Pretpostavka je da je glagol učeniku poznatiji što je njegova čestota u okolini veća, ali da postoje i glagoli rijetki u okolini, ali dobro poznati učenicima.

Sastavci pokazuju da su kod svih skupina ispitanika, bez obzira na razinu, na prva tri mjesta na ljestvici učestalosti glagolske vrste *-ati* > *-am*, *-iti* > *-im* i nepravilni glagoli (ne uvijek istim redosljedom). Takvo stanje odgovara stanju u jeziku gdje su upravo te glagolske vrste zastupljene s najvećim brojem glagola (Jelaska, 2001.). Nakon tih slijede sve ostale vrste glagola od kojih se sporadično pojavljuju vrste *-ati* > *-im* i *-nuti* > *nem*.

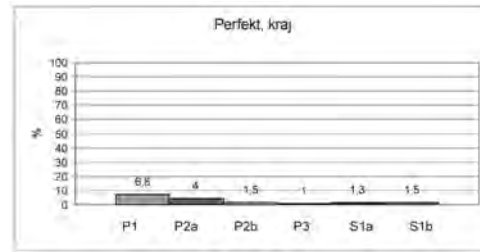
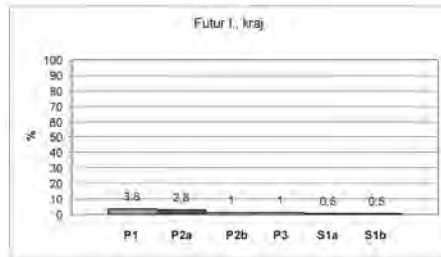
Podatci dobiveni raščlambom sastavaka dodatno potvrđuju da je učestalost glagolske vrste u međujeziku presudna za usvajanje glagolskih oblika te da se može govoriti o dvije razine znanja – naučenome, koje je u prvome redu vidljivo iz kontroliranih zadataka, i usvojenome, koje se odražava u slobodnim sastavcima ispitanika.

Odstupanja

Sve su raščlambe pokazale da je broj odstupanja u množini podjednak ili veći nego u jednini. Ta je činjenica zajednička svim promatranim glagolskim vrstama u tvorbi prezenta te svim skupinama ispitanika. Pretpostavlja se da isto vrijedi i za oblike u futuru I. i perfektu, premda odnos jednine i množine u tvorbi tih glagolskih vremena u ovome istraživanju nije bio posebno razmatran. No, moglo se vidjeti da takva težnja ipak postoji u načinima odstupanja u kojima je broj nepravilnih množinskih oblika često bio veći od broja nepravilnih oblika jednine.

Čini se, dakle, da učenici načelno ranije usvajaju jedninske oblike od oblika u množini poglavito u tvorbi prezenta⁶ (slike 2., 7. i 8.).

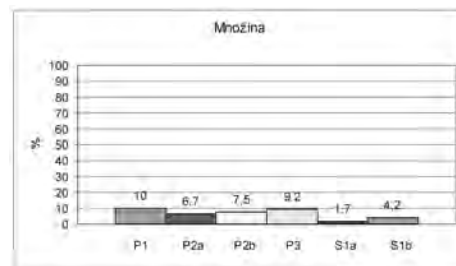
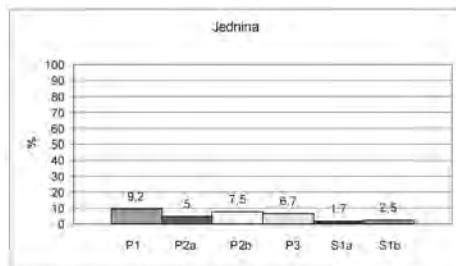
6 Redosljed usvajanja gramatičkih morfema nije bio ciljem ovoga istraživanja. Bilo bi zanimljivo proučiti slijed usvajanja gramatičkih morfema i kod odraslih učenika hrvatskoga jezika, ali i kod djece koja hrvatski usvajaju kao prvi jezik. Pretpostavlja se da se množinski morfemi usvajaju kasnije te da se, na primjer, od množinskih morfema za tvorbu glagolskoga pridjeva radnoga prije usvaja morfem za muški rod nego oni za ženski i srednji, da su općenito morfemi vezani uz prvo lice jednine među prvima koje učenici usvajaju itd.

Slika 5. Raspodjela nepravilnosti u futuru I.

Slika 6. Raspodjela nepravilnosti u perfektu

Ispitane su različite razine ispitanika – od početnika do naprednijih. Premda je razlika u broju netočnih, odnosno točnih rješenja, često bila vrlo mala, a katkada i neznatna, uglavnom se potvrdila pretpostavka da je točnost gramatičkih oblika u proporcionalnome odnosu s razinom ispitanika pa su redovito više odstupale početničke, a manje naprednije skupine ispitanika (slike 5., 6., 7. i 8.)⁷.

Slika 7. i 8. Raspodjela odstupanja za *-ati* > *-am* glagole u prezentu

Općenito je manje odstupanja u sastavcima nego u kontroliranim zadacima. Omjer broja odstupanja u kontroliranim zadacima i sastavcima primjetan je i iznosi 17,3:11,7%, a kako se u sastavcima velik broj odstupanja odnosi na pravopis i sročnost, stvaran je broj morfoloških odstupanja u sastavcima još i manji.

Kad se uspoređuju samo rezultati za odstupanja u prezentu, znatno je manje odstupanja u sastavcima nego u kontroliranim zadacima. Taj omjer iznosi 26,2:5,1%.

⁷ Zbog nedostatka prostora donose se samo neki primjeri.

To se može objasniti prisutnošću izbjegavanja određenih struktura, međutim, ovim se istraživanjem ne može u potpunosti dokazati da ispitanici izbjegavaju pojedine glagole u sastavcima, odnosno da odabiru one čije oblike bolje poznaju. No, znatno manji broj odstupanja u sastavcima (posebice u prezentu) pokazuje da to vjerojatno čine. Osim što ispitanici mogu izbjegavati glagole u čije oblike nisu sigurni, također mogu izbjegavati glagolska vremena ili lice i broj, tj. samo pojedine oblike nekoga glagola. Odabir ne mora biti svjestan.

Raščlamba je sastavaka pokazala da u sastavcima nema značenjski nepravilne uporabe glagolskih vremena. To znači da učenici hrvatskoga kao stranoga jezika već na samome početku procesa učenja usporedno usvajaju oblike i značenje pojedinoga glagolskoga vremena.

No, kad se razmatraju pojedini glagoli, i to samo njihova morfološka odstupanja, može se reći da se značenje pojavljuje prije oblika, tj. da učenici usvajaju sadržaj pojedinoga glagola te ga ispravno rabe u određenome kontekstu, ali odstupaju u morfološkim oblicima glagola.

Strategije odstupanja

Premda vrlo različite po sastavu, sve su skupine pokazale jednake težnje u načinima odstupanja. Čini se da razina znanja ne utječe na način odstupanja te su odstupanja slična kod svih ispitanika.

Odstupanja se općenito mogu podijeliti na

- a) tvorbena
- b) odstupanja u sročnosti
- c) pravopisna
- d) ostala odstupanja.

Tvorbena su odstupanja na određeni način najvažnija u učenju i usvajanju glagolske morfologije hrvatskoga jezika. Velik ih je broj svojstven pojedincima, što je vidljivo iz velikoga broja različitih netočnih inačica u svim ispitivanim glagolskim oblicima, poglavito u prezentu. Međutim, u većem se broju primjera primjećuju osnovne težnje u tvorbi infinitiva, glagolskoga pridjeva radnoga i prezenta.

Tvorbena se odstupanja mogu podijeliti na dva načina. Prvi govori o uzrocima koji dovode do odstupanja pa se mogu podijeliti na

- a) uopćavanja pravila (uključuje i nepoznavanje potpravila): *pisem za pišem, pjevujem za pjevam* i sl.
- b) analogije: *stanovila* prema *-iti* glagolima, *nadem se* prema skupini *-ati > -em*, *plesaju* prema skupini *-ati > -am*, *slažam se* prema pravilima za skupine *-ati > -em* i *-ati > -am* i sl.
- c) jezični prijenos (iz drugih jezika, ali i hrvatskih dijalekata): *ješt, jedeću, plavala, kolesarile, iman, vučit, govarit* i sl.

Drugi govori o mjestu odstupanja pa se odstupanja mogu podijeliti na

- a) odstupanja u osnovi: *pišati za pisati, možiti za moći* itd.

- b) netočan odabir tematskoga vokala ili njegovo izostavljanje: *pisiti, voliti* itd.
- c) dodavanje ili izostavljanje glagolskoga sufiksa: *zadirktivujem, zadirkivajam* i *zadirkim* umjesto *zadirkujem, odlučem* umjesto *odlučujem* i sl.
- d) netočan odabir nastavka: *pjevan* umjesto *pjevam, vidjeli* za *vide, imasu* za *imaju, zahvaljujum* umjesto *zahvaljujem* i sl.

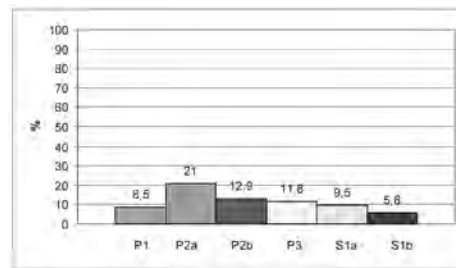
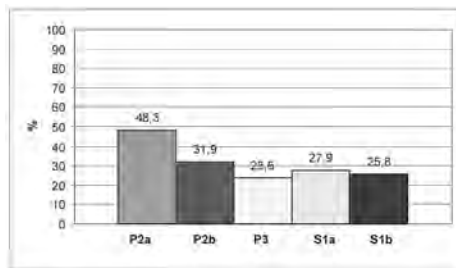
Jedna vrsta odstupanja ne isključuje druge pa su kombinacije česte i raznovrsne.

Većina je odstupanja unutarjezične, tj. razvojne prirode, što znači da su u sustavu hrvatskoga jezika te predstavljaju prijelazni stupanj prema ciljanim oblicima hrvatskoga standarda.

Utjecaj nastave na učenje i usvajanje glagolske morfologije hrvatskoga jezika

Utjecaj se nastave mogao promatrati zahvaljujući početnome i završnome testiranju istih polaznika tečaja. Neosporan je napredak, tj. smanjenje broja odstupanja, vidljiv u svim glagolskim vremenima i kod većine glagolskih vrsta u tvorbi prezenta. Nešto je manje zamjetljiv napredak bio tek kod glagola *-ati* > *-am* i *-nuti* > *-nem*. Napredak je uočljiv kod svih razina ispitanika.

Uspoređujući prosječan broj odstupanja na početku i na kraju tečaja, moguće je primijetiti znatno smanjenje broja odstupanja u završnome testiranju. Dok su na početku tečaja ispitanici u prosjeku odstupali oko 30% (slika 9.), na kraju se (uz izuzetak skupine P2a) postotak netočnih predikata kreće oko 10% (slika 10.).

Slika 9. Odstupanja na početku tečaja

Slika 10. Odstupanja na kraju tečaja

Osim ukupnoga broja odstupanja, njihov je broj smanjen u tvorbi svih glagolskih vremena (12,4:5,1% za prezent, 9,8:4,5% za perfekt te i 3,1:1,2% za futur I.).

3. Zaključak

Najvažniji zaključci ovoga istraživanja mogu se podijeliti u nekoliko skupina te glase:

A. Tvorba glagolskih vremena: Tvorba futura I. i perfekta lakša je od tvorbe prezenta

B. Usvajanje glagola i glagolskih vrsta

- a) Predvidljivije glagolske vrste uče se i usvajaju lakše i brže
- b) Čestota glagolske vrste utječe na naučenost i usvojenost oblika
- c) Čestota pojedinoga glagola utječe na naučenost i usvojenost njegovih oblika

C. Odstupanja

- a) Odstupanja je u jednini manje nego u množini
- b) Broj odstupanja i razina znanja međusobno su sukladni
- c) Veća je točnost glagolskih oblika u sastavcima u odnosu na nekontrolirane zadatke
- d) U sastavcima učenici odabiru lakše i poznatije strukture
- e) Oblik i značenje glagolskih vremena u hrvatskome se usvajaju usporedno

D. Strategije odstupanja

Sve skupine ispitanika pokazuju iste težnje i strategije odstupanja koja se mogu podijeliti na tvorbena, odstupanja u sročnosti, pravopisna i ostala odstupanja, a među kojima su najčešća tvorbena odstupanja (uopćavanja pravila, analogije, jezični prijenos i sl.)

E. Utjecaj nastave na učenje i usvajanje glagolske morfologije hrvatskoga jezika

- a) Nastava ima značajan utjecaj na učenje i usvajanje morfologije hrvatskih glagola
- b) Nastava utječe na točnost u sastavcima

Ovim se radom, dakle, pokazalo da je moguće, unatoč raznim utjecajima i posebice individualnim osobinama pojedinca, uočiti zajednička obilježja usvajanja glagolske morfologije hrvatskoga jezika. Daljnja istraživanja ove vrste, koja bi se trebala provoditi na svim jezičnim razinama, od fonološke do semantičke, značajno bi pomogla u razumijevanju procesa učenja i usvajanja hrvatskoga jezika i omogućila izradu modernih i prikladnih nastavnih materijala za sve razine znanja i sve vrste učenika.

Literatura

- Babić i dr. (1991.): *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*; HAZU, Zagreb
- Babić, Z. (1991.): *Generativni opis konjugacijskih oblika*, HFD, Zagreb
- Barić i dr. (1995.): *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb
- Ellis, R. (1994.): *An Introduction to Second Language Acquisition*, Oxford University Press

- Gass, S. M. (1983.): *Language transfer and universal grammatical relations*, u S. M. Gass i L. Selinker (ur.): *Language transfer in language learning*, Rowley, MA: Newbury House, 69–82
- Gass, S. i Selinker, L. (1994.): *Second Language acquisition, An introductory course*; Lawrence Erlbaum Associates, Publishers Hillsdale, New Jersey Hove and London
- Gleason, J. B. i Ratner, N. (1993.), ur.: *Psycholinguistics*; Harcourt Brace Jovanovich College Publishers
- Gregg, K. (1984.): *Krashen's Monitor and Occam's razor*; *Applied Linguistics* 5, 79–100
- Jelaska, Z.: (2001.): *Basic Croatian Grammar*, skripta, Sveučilišna škola hrvatskoga jezika i kulture, Zagreb
- Jelaska, Z. i Cvikić, L. (2003.): *Proučavanje imeničke sklonidbe u nastavi hrvatskoga kao stranoga jezika*; u *Psiholingvistika i kognitivna znanost u Hrvatskoj primijenjenoj lingvistici*, Zbornik HDPL-a, Zagreb–Rijeka, 167–179
- Krashen, S. D. (1976.): *Formal and informal linguistic environments*, u *Language acquisition and language learning*, TESOL Quarterly 10, 157–168
- Krashen, S. D. (1983.): *Newmark's »Ignorance hypothesis« and current second language theory*, u S. M. Gass i L. Selinker (ur.): *Language transfer in language learning*, Rowley, MA: Newbury House, 135–153
- Krashen, S. D. (1985.): *The Input Hypothesis: Issues and Implications*, Longman Group Limited, UK, Rowley, Newbury House, Massachusetts, 287–304
- Larsen-Freeman, D. i Long, M. H. (1991.): *An Introduction to Second Language Acquisition Research*, Longman, New York/London
- Long, M. H. (1990.): *The Least a Second Language Theory Needs to Explain*, *Tesol Quarterly*, Vol. 24/4, 649–661
- Moguš, M., Bratanić, M. i Tadić, M. (1999.): *Hrvatski čestotni rječnik*, Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb
- Novak, J. (1996.): *Morfološke pogrješke u učenju hrvatskoga jezika*, diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Novak, J. (2002.): *Neke morfološke pogrješke »stranaca« kod učenja hrvatskoga kao drugoga ili stranoga jezika*, u *Primijenjena lingvistika u Hrvatskoj – Izazovi na početku 21. stoljeća*, Zbornik HDPL-a, Zagreb–Rijeka, 373–401
- Novak, J. (2003.): *Kako znate da sam Amerikanac? Neke izgovorne pogrješke stranaca. Psiholingvistika i kognitivna znanost u Hrvatskoj primijenjenoj lingvistici*, Zbornik HDPL-a, Zagreb–Rijeka, 513–525
- O'Grady (1987.): *Principles of grammar and learning*; University of Chicago Press
- Prebeg-Vilke, M. (1991.): *Vaše dijete i jezik; materinski, drugi i strani jezik*; Školska knjiga, Zagreb
- Silić, J. (1991): *Ustrojstvo glagolske osnove*, *Suvremena lingvistika* 31/32, Zagreb, 3–12
- Težak, S. i Babić, S. (1992.): *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb

The acquisition of verbal forms in Croatian as a foreign language

Based on psycholinguistic, applied linguistic and cognitive theories, this article deals with the morphology of the Croatian verbal system in foreign language learning and second language acquisition.

The data collected is analysed in the main part of the work in order to check the hypotheses. Forty learners from University of Zagreb Summer School of Croatian Language and Culture were tested at the beginning and at the end of their courses. An analysis of the controlled tasks, which looks at the production of three tenses – present, perfect and future – is firstly made. Then, pro-

duction of the same tenses in learners' essays is analysed. The data is analyzed on the principle of prototypicality.

A number of conclusions has been made. All groups of learners showed the same or very similar tendencies in production of investigated tenses. The results have shown that the production of future and perfect tense is much easier for learners than the production of present tense, that singular forms are better acquired than plural forms, and that errors occur more often in controlled tasks than in their essays, etc. The data shows that prototypicality of a certain verbal type, its frequency in the Croatian language and the frequency of the particular verb have a great influence on the production of verbal forms. The results have also shown that it is possible to distinguish between learned and acquired knowledge, i. e. learned and acquired verbal forms or verbs.

The purpose of this paper is to learn more about the acquisition and learning of Croatian as a foreign and a second language. Understanding the processes of acquiring and learning is crucial both for teachers and students. In order to accomplish better results, create new and appropriate teaching materials and develop new teaching methods, it is necessary to understand learners and their interlanguage.

Ključne riječi: učenje stranog jezika, usvajanje jezika, medujezik, hrvatski jezik, glagolska morfologija, psiholingvistika

Key words: foreign language learning, language acquisition, interlanguage, Croatian, verbal morphology, psycholinguistics